U potrazi za identitetom – Filip Tesar

Izvor: *Nezavisni magazin na bosanskom jeziku „ALEM“*

Godina VI broj 132,133 i 134

2004.godina

Filip Tesar, je rođen 1969.godine u Pragu, gdje je na Karlovom Univerzitetu 1996.godine završio etnologiju. Tokom rata u BiH ali i na Kosovu, radio je, između ostalog kao novinar i humanitarac. Posebno područje njegovog interesovanja je Gora i to od 1999.godine. Zanima ga njen folklor, običaji, identitet i budućnost. Od te godine je stalno zaposlјen na Institutu za međunarodne odnose u Pragu koji je počeo sa radom 50.-tih godina i to kao instrument vanjske politike tadašnje komunističke vlasti. Nakon sloma komunizma ovaj Institut je doživio radikalnu promjenu; stručni tim je bio znatno podmlađen. Na njemu radi 20 stručnjaka i podjeljen je na tri odjeljenja: Odsjek bezbjednosnih analiza, Odsjek evropskih analiza i Odsjek regionalnih analiza, gdje je gospodin Tesar angažiran kao šef odsjeka. Istraživanje Filipa Tesara su usmjerena na Balkan, a najviše je pažnje posvjetio Bosni, Kosovu i uopšte manjinskim pitanjima u svim zemljama Balkana. Svoje naučne radove objavljivao je u nekoliko čeških zbornika, a novinarske članke i u bosanskim medijima.

I dio

Dana se dosta priča o identitetu, vode se i mnoge javne i privatne rasprave oko identiteta stanovnika Gore. Jesu li oni Gorani ili su Bošnjaci, a da ne govorimo o drugim mišljenjima da su oni Srbi, Makedonci, Albanci, Turci ili Bugari.

Često se poseže za prošlošću kao za oružjem, jer se nerijetko smatra da je identitet nešto urođeno. Stoga se traga za navodnim porjeklom, pri čemu se zaboravlja da su sve populacije na Balkanu izrazito izmiješane. Maltene svaki Balkanac ima u venama barem kap krvi najstarijih stanovnika Balkana, čija imena i ne znamo. Narodi indoevropejskog porjekla sa jezicima iz grčke, albanske, romanske ili slavenske grupe međusobno su se više puta miješali, ukrštavali, pretapali jedni u druge, tako da se porijeklo može navoditi samo uslovno, jer su etnički čisti bili samo prilikom svog dolaska na Balkan. Razna plemena, počev od keltskih, saramatskih, germanskih, avarskih, turskih, da ne nabrajamo i druge, koja su naizgled iščezla, ostala su zapravo pretapajući se jedna u druga.

Prečesto se zaboravlja i to da je identitet zapravo stvar ličnog opredeljenja. U tome je suština, jer inače ne bi moglo ni doći do nekih rasprava, svojatanja i cijepanja. Svako bi znao gdje pripada.

Identitet je, na nivou pojedinca, stvar ličnog opredeljenja, a zatim na nivou zajednice, dogovorna stvar.

No, krenimo redom.

Šta zapravo znači identitet?

Ukratko rečeno, identitet znači pripadnost određenoj grupi ljudi – na primjer porodičnoj ili nacionalnoj zajednici, društvenom sloju ili profesionalnoj grupi. To samo po sebi pokazuje da je identitet svakog čovjeka slojevit. Pojedini slojevi identiteta dolaze do izražaja kada se susrećemo sa drugim ljudima; ako potičemo sa sela, postajemo seljaci u očima čovjeka iz grada. Pričamo slavenski, i postajemo Slaveni u očima Albanaca. Ako potičemo iz Gore, postajemo Gorani u očima nekog čovjeka iz Župe. Istovremeno, svjesni smo svog maternjeg jezika kad čujemo neki drugi, osjećamo bliskost svojoj zajednici kada sretnemo čovjeka iz druge zajednice, postajemo svjesni i svog porodičnog porijekla, mjesta rođenja ili profesionalnog statusa.

Šofer sa šoferom će bez obzira na druge razlike naći zajedničku riječ lakše nego konobar sa oficirom. Prizrenac će osjećati podsvjesnu potrebu takmičenja, isticanja svog grada kada se nađe sa nekim Prištevcem i sl. Kada dođemo na nepoznato mjesto, katkad se lakše i sigurnije osjećamo u kafani među istim slojem običnih ljudi, nego u skupom restoranu sa svojim sunarodnicima. Ovakve razine identiteta često znaju presjeći etničke granice. Ipak su tzv. Etničke odrednice najbitnije.

Jedna od glavnih etničkih odrednica je jezik. Kao prvo, on je osnovno sredstvo komunikacije, što ne znači samo razmjenu informacija, nego prvenstveno nešto drugo: jezik je naše osnovno sredstvo za ostvarivanje kontakata među ljudima. U kafani obično ne pričamo o, što bi se reklo,“tehničkim“ stvarima nego je razgovor prosto – prilika za druženje.

Drugo, jezik učimo prvo od roditelja, spajamo ga, dakle sa našim identitetom, našim mjestom u porodičnoj hijerarhiji. Što više mala djeca znaju da pričaju, tim ozbiljnije su uzimani kao članovi porodice. Pošto nam je, inače, navika da i šire zajednice posmatramo porodičnom optikom (nije rijetkost čuti da je nacija „velika porodica“), te nam je jezik veoma često i prirodni znak pripadnosti određenoj zajednici. Vještinom korišćenja jezika mi zapravo ističemo tu pripadnost. Čak i u lovačkim društvima su djeca podsticana da se što bogatije izražavaju.

Slijedeća bitna etnička odrednica su običaji, rituali. Posredstvom zajedničkih običaja kolektivno kontaktiramo i komuniciramo sa mnoštvom drugih ljudi. Oni su prilika za okupljanje i demonstriranje toga da svi pripadamo određenoj zajednici. Stoga nije, na primjer, čudo da se tradicionalna goranska svadba odvija u sklopu čitavog sela. To je najčešća prilika njihovog okupljanja sa zajedničkim običajima. Tako je slično i kada se radi o običajima prilikom rođenja i

smrti... U društvima sa razvijenom religioznom svešću redovno je tu svoju ulogu imalo neko duhovno lice: hodža, sveštenik... Ove prilike u životu pojedinca tradicionalno su vezane sa nadnaravnim svijetom koji se poima kao mnogo važniji u odnosu na „ovaj“ svijet. Stoga je i uloga religioznih običaja (ili običaja koje su smatrani religioznim , a zapravo s religijom nemaju veze, kao što je na primjer slučaj Đurđevdana) u identitetu prirodno naglašena.

Identifikacija nacionalnog osećaja ili religioznih rituala još uvjek je toliko na ovim prostorima jaka da su još u nedavnim ratovima vojnici – ratnici koji su tražili priznanje počasnog mjesta unutar nacionalne zajednice išli tokom rata u crkvu mada po svemu sudeći nisu bili vjernici. Međutim, oni su htjeli da prisustvuju ceremoniji koju su smatrali prvenstveno narodnim, a ne vjerskim ritualom.

Identitet se mijenja

Identitet neke zajednice nije trajna nego prolazna stvar. On se mijenja, što je vijekovna pojava na prostorima koji su stjecište trgovačkih puteva, kultura, religija ili jezika, i što je danas već postao opšta pojava gotovo svugdje u svijetu. Naime, identitet proistječe iz konkretnih društvenih i političkih prilika. Kada se one mijenjaju; mjenja se i identitet, nezavisno od toga, jesmo li toga svjesni ili ne.
Uzmimo primjer Srba, i da pojednostavimo stvar, samo od postanka moderne države Srbije. Polazeći od javnih izjava i drugih pisanih izvora iz XIX i XX vijeka, možemo zaključiti, da se pod srpskim identitetom u početku razumio uglavnom hrišćanin, čiji lokalni duhovni vođa (sveštenik) pripada srpskoj crkvi. Tako je još nekoliko godina poslije pripajanja oblasti oko Niša srpskoj državi (1878.godine) govorili su tamošnji seljaci, da su sad Srbi, a ranije su bili Bugari. Razumljivo, jer tadašnji ljudi rijetko su poznavali svijet van svog sela i njegove najbliže okoline. Nisu, na primjer, znali da postoje nekakvi Francuzi i Nijemci ili njemački jezik, nekakva njemačka istorija. To znači da nisu imali potrebe za nacionalnim identitetom u pravom smislu te riječi. Pošto se identitet izražava posredstvom različitosti, čovjek treba da ima dovoljno izgrađeno znanje o drugim zajednicama. Ukoliko nemamo dovoljno znanja barem o nekoliko drugih nacija, čiji identitet se odražava u jeziku, kulturi, vjeri, istoriji,itd., onda i naše jezičke, kulturne, vjerske i historijske odrednicegube na značaju jer ih ne možemo upoređivati. Dakle, adekvatno iskoristiti za zaokruživanje našeg sosptvenog identiteta.

Seljaci iz okoline Niša većinom nisu poznavali druge nacije (ne računajući domaće muslimane), i to ni neposredno niti posredno. Ni danas možda ne susrećemo pripadnike drugih nacija ali imamo dovoljno izgrađenu sliku o njima posredstvom TV, knjiga, časopisa, ili kroz razgovor sa drugim ljudima koji to iskustvo imaju. Koliko je ta slika tačna nije bitno, bitno je da ona postoji.

Prije sto i više godina za mnoge ljude bile su neke odrednice važnije od etničkih. Primjera radi, one odrednice koje su označavale rodno selo. Seoske međe igrale su ulogu današnjih državnih granica. Iz grada su seljaci iz okoline Niša poznavali uglavnom Pazar, i prilikom praznika su se

okupljali kod crkve. Za njih su se kod džamije okupljali Turci (a da li pričaju ili ne pričaju turski, nije bitno), jer je džamija bila povezana sa turskom državom. Stjecište hrišćana bilo je kod crkve. Dok je sveštenika postavljao bugarski egzarhat, koristili su zajednički naziv Bugari, a kada je sveštenika postavio srpski patrijarh, postali su Srbi. Razlika u tome vjerovatno nije bila veća nego kada čovjek danas mijenja pasoš sa oznakom „SR Jugoslavija“ za drugi, na kojem piše „Srbija i Crna Gora“.

Inače, srpski se identitet u nešto razvijenijem obliku formira odmah po obrazovanju nove kneževine (zapravo još u toku ustanka). Kneževa vlast je težila da njeno stanovništvo bude homogeno. Ova se kneževina, u vrijeme vladavine Miloša Obrenovića, nije još obrazovala u obliku stvarne države – predstavljala je, zapravo, proširenu oblik dotadašnjih autonomnih poluplemenskih vojvodstva. Stoga ni pomenuta homogenizacija nije se ispva shvaćala u nacionalnom smislu, kako taj pojam danas mi razumjemo, nego je išla u pravcu koji je bio uobičajen kod ovakvih zajednica; tražio se zajednički jezik i zajednički duhovni običaji (u plemenskim zajednicama na teritoriji današnje Crne Gore i Albanije to nije bilo toliko važno i za osjećaj pripadnosti zajednici najbitnije je obično bilo srodstvo). Zato je u novu kneževinubio prihvaćen svako ko je govorio slavenski jezik (bilo da je to neki bosanski, vojvođanski ili bugarski dijalekt) i ko ispovjeda pravoslavnu vjeru. S druge strane pak se vlast trudila da iz kneževine odu muslimani, prvenstveno Albanci.

Ali, srpski je identitet onda formirao još jedan bitan faktor:

U Srbiji je sprovedena agrarna reforma, zemlja je oduzeta veleposjednicima i svi su Srbi (što će reći, stanovnici Srbije) postali slobodni seljaci. Uz to, novopridošli su bili nekoliko godina oslobođeni od poreza. Tu je vjerovatno početak jakog osjećaja slobodarstva kod Srbijanaca. Ova socijalna odrednica – maltene svi su bili jednaki, gradskih stanovnika – zanatlija, trgovaca – bilo je brojčano jako malo; ne samo da je doprinjela homogenizaciji stanovništva nego je potpomagala uklapanje novih došljaka. A vijest o tome je brzo prešla preko granica. Želja da imaju isti položaj postepeno je stvarala novi identitet i kod bosanskih ili hrvatskih Srba, identifikaciju sa državom Srbijom. Kada se prisjetimo da se kod hrvatskih Srba ta identifikacija počela naglo razvijati upravo u godinama postepenog razvojačenja Vojne granice i dokidanjem starih povlastica, sve postane još jasnije.

Kasnije, negdje od 70.godina XIX vijeka razvija se i u Srbiji, paralelno sa susjednim državama, državno školstvo. Tek sada se po uzoru na zapadnoevropske zemlje počinje rađati nacionalni identitet u modernom smislu, forsiran direktno od strane države. Država je tad u čitavoj Evropi putem škola, štampe i mnogim drugim sredstvima utvrđivala nacionalni identitet. Zašto? Stroga centralizacija države koja je bila neophodna da država ostane u takmičenju sa drugim državama zahtjevala je da se stanovnici, tako reći, standardizuju. Država je raspoređivala sve veći broj stanovnika na mjesta prema svojim potrebama, i često je trebala da ih mijenja: prije svijega, u vojsci, ali također u administraciji. Drugo, državna vlast se trudila da na taj način prevaziđe raskole u javnom mnjenju, tako da joj je lakše sačuvati svoj položaj, i da za sebe pridobije javnu

podršku. Osnovno sredstvo za to je bilo utjerivanje nacionalnog osjećaja (na stranu da je raspaljivanje nacionalnih osjećaja na kraju većinom vodilo do cijepanja, a ne izjednačavanja javnog mnjenja).

Negdje ranije, a nedgdje kasnije, uskaču tada u identitet novi oblici nacionalne svijesti, predstavljeni kao primjer iz prošlosti, prije svega ratnički. Tako se Francuzi vezuju za borbu galskih plemena protiv Cezara, Nijemci isto tako za bitke drevnih Germana sa Rimljanima, a Srbi za kosovski boj. Ovi primjeri služili su i kao mjerila ispravnog „nacionalnog“ ponašanja iako veze između stanovnika evropskih država, i navedenih predaka, obično su sporne. Međutim, narod se romantičarski posmatra kao zauvjek data duhovna cjelina. Govori se o „nacionalnom karakteru“, „duhu“, „naravi“ i tragovi tog karaktera isto se traže u prošlosti da bi se tako dokazala izravna veza. Historija postaje ogledalo za sadašnjost, pri čemu se previđa da je to upravo sadašnjost, politička ili društvena situacija i interesi što u to ogledalo ucrtava nešto što je dobrim dijelom namjenski izmišljeno. To je period sveopšteg evropskog nacionalizma. Dvije su još komponente bile neodvojivi dio duha tog perioda: homogenizacija jezika i protjerivanje svega što navodno nije „narodno“ nego „tuđinsko“, i veličanje rodnog tla, svete narodne zemlje. Bez sumnje najstrašniji primjer vrhunca jedne nacionalne, nacionalističke ideje jeste nacizam. Vrhunac srpskog nacionalizma smo osjetili tokom zadnjih petnaestak godina.

Nakon dva strašna svjetska rata mnoge su evropske države postepeno odustale od stroge nacionalne homogenizacije na nivou države. To se odvija uporedo sa jačanjem međusobnih veza, razvitka unutrašanje demokratizacije i javne kontrole vlasti, ali i sa povečanjem broja etničkih i religiozno druggčijih stanovnika najčešće porijeklom iz bivših kolonija. Nacionalni identitet je sve više stvar ličnog opredejeljenja i privrženosti prilično široko poimanoj kulturnoj sferi.

U 80. i 90.godinama XX vijeka Velika Britanija, Francuska i Španija obnavljaju i tradicionalne regije, mnoge od njih sa etničkim predznakom. Velika državno-nacionalna porodica tu, dakle, se sastoji od manjih porodica, a te se opet dijele na lokalne samoupravne jedinice. Decentralizacija vlasti vodila je blažem izražavanju nacionalnih osjećaja, do jačeg izražaja dolaze drugi slojevi identiteta. Kod balkanskih naroda mnogo se više održao tradicionalni model nacije iz kraja XIX vijeka. To je i slučaj Srba mada se i tu nacionalni identitet prilično individualizirao. Ipak, još uvijek u školama i u politici preovlađuje isticanje vlastitog naroda jakok jedinstvenog, a među običnim ljudima rijetki su takvi koji bi dobro poznavali druge narode i kulture.

Kako identitet funkcionira

Ljudi su društvena bića, što znači, svakome od nas trebaju drugi ljudi. Trebamo komunicirati sa drugim ljudima. Na taj način utvrđujemo gdje pripadamo, a podsvjesna nam je potreba da pripadamo negdje. Čuvena izreka „razmišljam, dakle postojim“ mogla bi se preinačiti u „komuniciram, dakle postojim“. To je jedna od osnovnih potreba gotovo kao što je to i potreba da jedemo, da pijemo i spavamo. Naravno, pustinjaci mogu živjeti i bez društva ostalih ljudi.

Radi se, međutim, samo o pojedincima koji se društva svijesno odriču i komuniciraju sa nadnaravnim svijetom, posredstvom Svetog pisma, na primjer.

Identitet je zapravo lična karta koju svi mi nosimo u glavi. Svi težimo da sebi obezbjedimo neko mjesto u zajednici sa kojom živimo. Ali, ljudi nisu kao vukovi ili kerovi koji su u čoporu prosto poredani na ljestvici od najnižeg do najvišeg mjesta. Čovjek obično teži da ima što više raznovrsnih veza sa prilično velikim mnoštvom ljudi-otprilike nekoliko desetina do nekoliko stotina izravnih, bliskih veza. Ove mogu biti i porodične, i rodbinske, komšijske, prijateljske ili poslovne, političke... Međutim, bez obzira na raznolikost pomenutih veza čovjek obično traži da se prostor u kojem ostvaruju svoje bliske veze može nekako ograničiti. Granice se mogu povući prostorno (to je, na primjer, jedan grad, ili Gora, također), ili kulturno. U praksi se oba načina najčešće kombiniraju i međusobno dopunjuju, što je i slučaj sa Gorom.

Osim toga, čovjek traži da može svoj identitet suprostaviti bilo kome za koga zna da postoji, i to na odgovarajućoj razini. Danas maltene svako od nas ima pojma o globalnom svijetu. Svjesni toga ili ne, svi mi na neki način iskazujemo svoj identitet i na globalnoj razini: identificiramo se sa globalnim pojmovima kao što su Evropa i Evropljani, umma i muslimani (pri čemu znamo da muslimana ima od Indonezije do Amerike) ili bijelci, Balkanci i slično. Nivo našeg identificiranja sa globalnim pojmovima obično zavisi od naše pokretljivosti. Tako poslovni čovjek koji triput sedmično putuje u inostranstvo, se češće identificira sa Evropom, drugi, koji manje putuje, manje seli i sreće manje ljudi iz potpuno drugačijih sredina, identificira se najviše sa narodom, a možda sa gradom ili širom regijom. Za onog koji jedva dođe do obližnjeg grada, dovoljan je nivo identifikacije sa nacijom i regijom, a onome koji rijetko mrdne iz svog sela često ne treba više od identitifikacije sa svojim selo, porodicom i malenom regijom, kao što je Gora, Opolje, Has ili Radika.

Također, težimo da se „naša“ zajednicamože kulturno ili teritorijalno odrediti, i da se naš identitet proteže do nivoa, o kojem razmišljamo. Najviše nas ima takvih koji razmišljamo na nivou, uslovno rečeno, države, ili drugom riječju, zemlje. Taj nivo karakteriše sklop uglavnom jednakih uslova za život; vrijede tu određeni zakoni, zvanični jezik i valuta. Tu se slave određeni praznici, kolaju tu određeni listovi i prate se određeni TV programi, u prodavnicama uglavnom je ta ista roba i ima nekakav nivo cijena. Iako čovjek održava bliske veze samo sa nekoliko desetina ljudi, ili možda nekoliko stotina (sami probajte koliko ljudi stvarno dobro poznajete, znate im i ime i prezime, adresu, porodično stanje, i međusobno se posećujete), dakle, iako svi mi zapravo živimo u zajednici koja jedva da je veća od prosječne zajednice nekog lovačkog plemena, vrlo se često ljudi identificiraju sa ogromnim mnoštvom nekih drugih ljudi koje lične ne poznaju. Za ove pretpostavljaju da su slični njima pošto žive u sličnim prilikama. Drugim riječima, ostale pripadnike nacionalne zajednice mi samo zamišljamo. To je, dakle, suština nacionalnog osjećaja.

Nacionalni identitet nije urođen. Urođen je u nama samo određeni podsticaj da tražimo svoje mjesto u zajednici koja će nas zaštititi. Hoćemo samo da se identificiramo sa zajednicom u kojoj živimo, i da ta zajednica bude dovoljno široka za svijet kakav postoji u našoj glavi, i to zbog toga

što u zajednici zapravo tražimo utočište. U svojoj glavi potsvjesno dijelimo svijet na dva dijela: na našu zajednicu i zajednicu svih ostalih ljudi za čije postojanje znamo. Stoga je i razumljivo da tražimo da zajednica sa kojom se identificiramo bude dovoljno jaka.

Već djeca dobro znaju kojoj zajednici pripadaju. Ako hoće da znaju ko su i šta su, porede se sa drugim ljudima oko sebe. Na ovaj način utvrđuju koje mesto unutar zajednice im pripada: kao prvo-pripadaju određenoj porodici, čiji članovi su im bliži nego ostali ljudi, drugo, djeca su a ne odrasli, treće, muškoga ili ženskoga su pola, i tako se to nastavlja po cijeli život. Slično se ponašaju i čitave zajednice. Da znaju ko su, a da sebi osiguraju što bolji položaj među drugim zajednicama, porede se sa njima. Tako se pripadnici jedne zajednice porede sa slikom koju su stekli o drugim krupnijim zajednicama. Prirodno smo naviknuti razgovarati o čitavim zajednicama kao o pojedincima. Pričamo o Bajri, Fati, o tome što će Čazim raditi, a isto tako i o Rusima, Nijemcima, o tome što će raditi Amerikanci. Kroz priču tako utvrđujemo i naš položaj u svijetu.

II dio

Kolektivni identitet

Na nivou zajednice, pak, služi kolektivni identitet kao sredstvo koje treba osigurati postojanje zajednice. Isto kao što je pojedinac vezan u mreži kontakata sa drugim članovima svoje zajednice – porodice, sela, mahale i slično – tako su i zajednice vezane u mreži uzajamnih odnosa. Međutim, pokazuje se da neke zajedničke ideje koje trebaju da održavaju zajednicu na okupu zapravo dovode do zaoštravanja odnosa među zajednicama, dakle, dovodi ponekad zajednicu u nesiguran položaj. Povod za to treba tražiti u periodu izrazitog nacionalizma. Ovaj je ostavio duboki trag u poimanju identiteta kod svih evropskih naroda i zajednica. Smisao postojanja neke zajednice traži se u prošlosti, i to što dubljoj prošlosti, s ciljem da se opravda čak i samo njeno postojanje. Na neki način je i kopanje u prošlosti prirodno pošto prva zajednica koju smo u životu upoznali jeste porodica, a ponekad smo skloni da sve zajednice posmatramo optikom porodičnih veza. Međutim, pošto se prosječna porodična istorija i istorija jedne zemlje, jednog naroda razlikuju koliko i istorija jedne njive i jednog grada, prošlost se prilagođava današnjim prilikama. Iz prošlosti se vještački pravi sadašnjost, a iz sadašnjosti prošlost.

Ovakvo poimanje proistječe najviše iz nerazjašnjenih odnosa sa drugim zajednicama, a proizvod je, zapravo, kolektivnog straha. Kad se rasteretimo tog straha, možemo vidjeti da postojanje neke zajednice sasvim dovoljno samo sebe opravdava. U dubini duše to svi znamo, jer svi znamo „šta jesmo, a šta nismo“. Ova izreka lijepo pokazuje da je identitet ograničen dvjema odrednicama: jedna ide iznutra, a druga spolja. Prema prvoj, niko ne može nikoga natjerati da se osjeća pripadnikom neke zajednice, ukoliko on to ne tako ne osjeća. A prema drugoj, niko ne može natjerati neku zajednicu, da nekog prihvati kao svog pripadnika, ukoliko to ona tako ne osjeća.

Srpski naučnici, političari ili obični Srbi, njih hiljade, decenijama i vjekovima, recimo, mogu smatrati Bošnjake Srbima, ali džaba kad se Bošnjaci Srbima ne osjećaju. S druge strane, niko ne može natjerati bosanske Srbe i Hrvate, da se osjećaju prije Bosancima nego Srbima i Hrvatima. Bez obzira na njihovo porijeklo, oni imaju drugo opredeljenje.

Slično je i sa odrednicom spolja. Muslimani iz doline Radike mogu sebe lako smatrati Makedoncima, i makedonska zajednica ih može prividno prihvaćati. Kada je, međutim, došlo do zaoštravanja odnosa između Makedonaca i Albanaca, pri čemu su među glavnim kulturnim odlikama prvih, odnosno drugih, pravoslavlje i islam, pokazalo se, da su tzv. Makedonci muslimani za Makedonce ipak prije svega muslimani, a nikako Makedonci.

Slično je i sa kosovskim i makedonskim Aškalijama. Oni kao maternji govore albanski jezik, žive zajedno sa Albancima i na popisima mnogo decenija unazad su se većinomo, i to bez pritiska, izjašnjavali kao Albanci. Za Albance su oni ipak bili samo tupandžije – u slučaju svadbe – a u ostalim prilikama obični Cigani. Sa primjerima ove vrste, uostalom, ne moramo se ograničavati samo na Balkan. Na sjeveru SAD-a, u državi Vermont, leži planina poznata kao Green Mountains, što slobodno možemo prevesti kao Zelengora. Dobrovoljci iz ovog kraja su se nekad istakli u dvije bitke američkog rata za nezavisnost, i to im je nekako ostalo u sjećanju pa sebe smatraju najponosnijim Amerikancima. Za ljude iz drugih krajeva su oni, pak, proste seljačine i divljaci. Ne prihvataju ih kao svoje i nazivaju ih „mountaineers“, dakle „gorštacima“.

Možete se izjašnjavati kako god hoćete, ali šta vam vrijedi ako vas izabrana zajednica ne prihvata. Možete stoput ponavljati da ste Eskimi ali džaba ako vas neko njihovo pleme ne primi u svoje redove.

Da li može neki narod da bude izmišljen?

Primjedbe ove vrste često se čuju, između ostalog i na račun Gorana. Isto tako, mnogi kažu da su i Bošnjaci (Muslimani), Makedonci ili Crnogorci izmišljene nacije, da ih je Tito izmislio. Ali teško je povjerovati da će dva milijuna ljudi dopustiti nekom „odozgo“ da ih proglasi Bošnjacima ili Muslimanima te pritom da takav identitet svi prihvate. Da li bi ga prihvatili da se ne osjećaju posebnom zajednicom? Naime, možemo još prihvatiti mišljenje da je ime nacije svjesno izmišljeno, ili iskalkulirano. Štos je, međutim, u nečem drugom. Bez obzira kako su se zvali, Muslimani ili Bošnjaci u Bosni uvijek su znali da čine posebnu zajednicu, te da nisu ni Srbi, niti Hrvati. Makedonski Slaveni znali su da nisu Grci (jer su Slaveni), Srbi (jezik se suviše razlikuje), a u vrijeme provog i drugog svjetskog rata uvjerili su se, da nisu ni pravi Bugari. Kako? Maltene svi činovnici, komandanti, mahom i policajci koje je Bugarska postavila bili su porjeklom iz Bugarske. Mada je država Bugarska zvanično smatrala makedonske Slavene Bugarima, ipak u njih nije imala povjerenja. Bili su to, uslovno rečeno, tek Bugari drugog reda.

Stanovnici Makedonije su tada Bugare identificirali sa Bugarskom državom, u granicama iz prethodnih godina.

Da li je tako nešto moguće i sa manjim zajednicama? Logika kaže da je manjom zajednicom lakše manipulirati. Jedna manja zajednica je, recimo, crnogorska... Ko smatra da su Crnogorci izmišljena nacija trebao bi da se podsjeti Cetinja prije desetak godina kada se pročulo da će velikosrbin Vojislav Šešelj održati miting u njihovom gradu. Najmanje dvije stotine Crnogoraca čije je postojanje kao nacije Šešelj osporavao, latilo se tada oružja, blokiralo prilazni put gradu i spremalo se za bitku s radikalima.

Ima, međutim, još manjih zajednica. Egipćani, koji su se pojavili na popisu 1991.godine u Makedoniji bi, izgleda, mogli da budu ovakav slučaj. Makedonska država je svjesno podsticala nacionalnu svijest kod Albanaca, isto kao što je forsirala preporod Muslimana u Makedonce s izrazito političkim ciljem: da smanji statistički broj Albanaca, i da se pojavi što više nacionalnih zajednica lokalnih makedonskoj državi, da tako Albanci ispadu samo kao jedna od brojnih nacionalnih manjina, usamljeni u svojim zajtjevima. Priznavanje Egipćana zdušno je podupirao i Slobodan Milošević.

Egipćani su, bez sumnje, dio one zajednice koja se inače zove Aškalije. Oni se obično smatraju jednom granom razgranate šire romske zajednice, mada ima i drugih mišljenja. No to nije bitno. Nacionalno prijeklo makedonsko-kosovskih Egipćana, kako ga tumače njihovi čelnici, bez sumnje je zasnovano na mitovima i legendama. Moglo bi se reći da se radi o jednoj etničkoj mimikriji, svjesnom prikrivanju sopstvenog identiteta u cilju da se poboljša društveni položaj zajednice (ili njenih čelnika).

Ipak, ne bi ni oni mogli da budu u potpunosti izmišljeni. Oni koji se danas zovu Egipćani zvali su se tako zapravo i ranije (Evgjit, Magjyp, Axhupi ili Maxhupi, što sve znači Egipćani). Oni su odbijali da budu svrstani u Rome-sigurno i zbog toga kako ne bi bili poistovjećeni sa prezrenim čergarima-ali i zbog toga što su u prošlosti prihvatili dobar dio albanskog običajnog prava što ih stvarno razlikuje, kao i maternji albanski jezik. Kad ne mogu da budu Albanci (pošto ih ovi ne prihvataju), što ne bi mogli da budu zasebna grupa? Oni to, u stvari, i jesu, samo što vezivanje projekla te grupe za nepouzdane legende o Egiptu zapravo identitet u očima drugih podriva.

Što se Gorana tiče, i u tom slučaju mogle su se čuti primjedbe da se radi o izmišljenom narodu ili etničkoj grupi, odnosno o grupi proizvedenoj prema političkoj narudžbi. Te su primjedbe tim glasnije što je između 1990. i 1999. Gorane zvanično predstavljala jedna prilično uska grupa lokalnih političara od kojih su mnogi pripadali drugačijem društvenom sloju nego većina Gorana. Prostora za manipulaciju je, dakle, bilo i u krugovima tadašnje opozicije. Barata se podacima o manipulacijama prilikom popisa stanovništva 1991.na primjer. Pitanje je, međutim, ukoliko je stvarno dolazilo do manipulacija, da li je opcija koja je zagovarala zasebnu goransku etničku grupu stvarno bila u protivrječnosti sa mišljenjem naroda? Da li se narod zapravo slagao sa bošnjačkom opcijom? Vjerovatno je i to da je ne tako mali dio naroda nije o ovim stvarima

uopšte dublje razmišljao. Do rata sa NATO paktom ta zajednica u Gori na neki način živjela je u tampon-zoni, zaštićena od nacionalnog sukoba koji je već godinama ranije naveliko zahvatio maltene čitavo područje Kosova, uključujući i manja mjesta, vjekovima od sukoba zaštićena, kao što je na primjer, Janjevo. Tek 1999.godine donijela je takav društveni preokret da se naglo pokazala potreba za nacionalnim identifikacijom. A tu su nastupile dvije stranke od kojih je jedna, grubo pojednostavljeno, u suštini svetovna, a druga vjernička. Ova druga prihvatanjem bošnjačkog identiteta zapravo vratila se nečemu što je nekada postojalo, dok za prvu je to značilo prisilno mjenjanje identiteta.

Uvrštenje u širu ili užu zajednicu

Pomenuti slučaj Aškalija i Egipćana je donekle, ali samo donekle sličan trenutnoj situaciji Gorana. Jedna od razlika je, naime, u tome što neke Aškalije traže izdvajanje iz šire zajednice u uže (Egipćane), dok oni koji se u Gori osjećaju Bošnjacima traže uvrštavanje u širu zajednicu. Problem je u tome što među stanovnicima te regije jedan dio se osjeća Bošnjacima, dok drugi ne. Ne ulazeći u to koji od tih djelova je veći, jednostavno zato što se ovakvo pitanje nipošto ne može „rasjeći“ većinskim glasanjem, mogu samo navesti činjenice koje su dovele do ovakve podjele unutar jedne zajednice.

Ranije smo kazali da je identitet stvar koja se mijenja shodno društvenim prilikama za koje je on prilagođen, odnosno kojima je on zapravo namijenjen. Mada toga nismo uvijek svijesni, proistječe da je identitet zapravo namjenska stvar. Sredstvo kojim se služimo da osiguramo svoje mjesto među drugima da bismo se osjećali sigurnim. Osjećaj nepripadnosti, na primjer kada smo u inozemstvu, izaziva nesigurnost. Kod starijih ljudi izaziva nesigurnost osjećaj da više ne pripadaju vremenu koje upravo vlada, i traže spas i sigurnost u krugu svojih vršnjaka, u starim običajima, u prošlosti...

Jedna od promjena, ili bolje rečeno, izmjena identiteta stanovnika Gore se očituje do danas. To je islamizacija. Dosta je moguće da je i ova izmjena bila namjenska. Od početka XVIII vijeka Srpskoj je pravoslavnoj crkvi padalo sve teže da u svim parohijama redovno služe sveštenici. U mnoga planinska zabačena sela dolaze popovi samo jednom ili nekoliko puta godišnje, a katkad samo jednom u nekoliko godina. Te su se poteškoće dodatno uvećale nakon ukidanja Pećke patrijaršije 1766.godine. Glavna briga crkvene hijerarhije postaje ubiranje desetine, mnoge su crkve konačno opustjele. To je značilo da nisu vršeni obredi kao što su svadbe, sahrane i druge. TO je vjerovatno ljudima bilo važnije od toga, koji oblik vjere konkretno se ispovjeda. Možemo samo pretpostaviti da je za njih bilo prihvatljivo mišljenje sažeto otprilike ovako: kada ne može da vjenča pop, neka vjenča hodža. O tome su ljudi zapravo u prošlosti o kojoj govorimo vjerojatno od sveštenog lica tražili u suštini nešto drugo nego teologija, na primjer, izradu amajlija koje su štitilie od uroka (što je opisano mnogim putopiscima, zapadnim i turskim u Bosni) da ne govorimo.

U slučaju Gore, vrijeme koje je izrazito etnički i nacionalno obojeno, politička klima, ali i društvene promjene zbog kojih je tradicionalni okvir identiteta nedovoljan da se pojedinac snađe i traži svoje mjesto u savremenom svijetu, gura cijelu zajednicu u potragu za novom definicijom sopstvenog identiteta. Možda je to i uticalo na identifikaciji Gorana kao Bošnjacima. Nasuprot opštem mišljenju, nisu politički pritisci i strasti glavni činilac u tome. Oni ne bi mogli da djeluju tako jako da nema društvenih promjena za koje je bio vezan tradicionalni identitet. Postepeni nestanak tradicionalnih veza očituje se u izvjesnom lutanju u osjećaju identiteta i vezivanju, ponekad strastvenom, uz nacionalističko ispoljavanje identiteta.

Društvene prilike u Gori, mada je ona-kada je poredimo sa susjednim oblastima Kosova, Srbije ili Bosne i Hercegovine-naizgled djeluje jako arhaično, zapravo je i ovdje kraj Drugog svjetskog rata označio definitivan kraj tradicionalnog društva.

Do 60.godina postepeno nestaje tradicionalna seoska privreda i uporedo se kidaju drevne društvene veze koje su vjekovima održavale na okupu porodičnu i susjedsku zajednicu. Kad obrađivanje njiva prestaje biti osnovica za prehranu stanovništva Gore, prestaje funkcionisati i zadružna ekonomija, prvo u muškoj, a zatim i u ženskoj sferi. Najzad, kooperacija ekonomskih poslova svodi se najčešće u okvire elementarnog domaćinstva. Iščezava moba, komšije se pomažu, ali u mnogo manjoj mjeri, ispomoć je više dvostrana nego grupna. Paralelno sa nestankom starih zanata vezanih za mjesto sve više se pojavljuju nova zanimanja vezana za državnu platu: nastavnici, veterinari, opštinski službenici... To sve vodi, naravno, i ka tome da se sve više gubi nekada veoma čvrst osjećaj porodične, seoske i najzad regionalne zajednice.

Od kraja 60.godina počela je sve izrazitija nacionalizacija jugoslovenske države. Nekadašnji orjentiri u odnosima između različitih zajednica gube se. Način suživota koji se može slobodno opisati kao susjedski, i koji je imao svoje sastavne djelove na nivou grada ili tradicionalne regije, pokrajine, a tek onda šire, postepeno je potisnut suživotom na nivou nacije. Nije ni Gora bila toliko odvojena od svijeta da novi trendovi ne bi doprli do nje, pogotovu zato što je prodor savremenog u Goru sve jači. Nove puteve sa izvjesnim zakašnjenjem prati i razvoj privatnog saobraćaja, zahvaljujući struji koja u početku služi samo za sijalice ali sve više i za razne kućanske aparate, na kraju dolazi i televizor.

Ni u Restelici, selu sa najvišim položajem i najviše udaljenom od opštinskog središta, u kafanama ne fali televizija, te se uvečer više ne priča o događajima vezanim za selo nego o pjesmi Eurovizije, na primjer. Uz to, sve više gurbedžija nalazi dugoročni ili trajni posao van Gore (ne računajući one koji su otvorili radnje van Gore i tako se trajno naselili na drugom mjestu). Sve više njih vodi sa sobom i porodicu. Mnoge su gurbedžije vezuju za novu sredinu više nego za Goru, o čemu svjedoče i izraz „turisti“ ili „vikendaši“ kojima se označavaju ljudi koji u Goru dolaze za odmor, i koji polako potiskuju stari izraz „gurbedžije“. Ovaj proces doživio je procvat u 90.godinama i još uvijek traje. U Restelici, koja je dugo godina u drugim selima doživljavana kao rezervat tradicionalnog ponašanja i vrijednosti, ovaj proces sada upravo

doživljava vrhunac. Naravno da svi ovi ljudi donose u svoja rodna mjesta i nova iskustva, poimanja svijeta, nacionalnih odnosa i drugačije gledanje i na svoje rodno tlo.

Ukratko, sve veći i veći broj ljudi razmišlja o svom identitetu individualno, ne prihvata ga sasvim prirodno kao ranije. Od 80.godina i u Gori javlja se sve više potreba za samodefinisanjem, za novom definicijom identiteta. Podlogu za tu definiciju treba tražiti u folkloru, u prošlosti, u religiji, u vezivanju za državu... Traganje za folklorom zapravo je značilo želju za povratkom u svijet tradicionalnih vrijednosti koji je nestajao. Podaci iz prošlosti, bilo da su vezani za Srbe, Makedonce, Vlahe, mitske Orineje, ili bogumile kod nekih su imali samo ograničenu vrijednost, prosto su bili sumnjivi i nepouzdani. Vezivanje za državu, ili bolje rečeno za priznavanje statusa goranske zajednice od strane državne administracije pokazalo se pogubnim 1999.godine kada je dotična administracija odjednom nestala i kada su Gorani ostavljeni na cjedilu da se nose sa posljedicama. Potreba za samodefinisanjem je međutim ostala. Gorani nisu jedini na prostoru bivše Jugoslavije koji tragaju za sopstvenim identitetom a da se u njoj tom prilikom ne sukobljavaju dvije međusobno suprostavljene opcije. Isti je slučaj i sa Crnogorcima koji su petnaest puta brojniji od Gorana, imaju i svoju državu, nacionalne institucije kao što je akademija i slično. Prilikom popisa 1991.godine oko 10 odsto građana Crne Gore izjasnilo se kao Srbi, oko 60 odsto kao Crnogorci. Tokom posljednjeg popisa iz prošle godine, pokazalo se da ima oko 30 odsto Srba, što znači da je njihov broj povečan skoro tri puta. Broj Crnogoraca je smanjen na 40 posto (istovremeno, 60 posto ljudi se izjašnjavaju da govore srpski jezik, a ne crnogorski). Radi se o istim ljudima. Jasno je da kod ne tako malog broja ljudi se mijenja osjećanje identiteta u zavisnosti od mijenjanja političkih i društvenih prilika. Dok se u popisu 1991.godine očito radilo o identifikaciji sa državom – Republikom Crnom Gorom, do 2003.godine mnogo je napredovala identifikacija sa nacijom – ili crnogorskom ili srpskom. Paralelno sa tim se odvija i skuob između dvije političke opcije: opcije samostalne crnogorske države i opcije očuvanja zajednice sa Srbijom, ili čak sjedinjenja sa njom.

III dio

Sličan sukob identiteta, dakle, sukob između identifikacije pretežno sa državom u kojoj živim, i identifikacije sa širom nacijom očituje se i u drugim slučajevima. U samoj Crnoj Gori mnoge se Sandžaklije još uvijek dvoume da li da se identifikuju sa državom (te da budu crnogorski Muslimani) ili radije sa nacijom (da budu Bošnjaci). Slično tome, nekadašnji Muslimani u Makedoniji koji se sada izjašnjavaju kao Makedonski Muslimani ili muslimanski Makedonci, zapravo se identifikuju sa državom ma koliko u tome makedonske vlasti gledaju identifikaciju sa makedonskom nacijom.

Ipak, najbolji primjer koji je u mnogo čemu sličan situaciji u kojoj se trenutno nalaze Gorani mogu poslužiti vojvođanski Bunjevci, zajednica koja se po brojnosti može otprilike porediti sa Goranima. Naime, Bunjevci se trenutno dvoume da li da se identifikuju sa državom (odnosno regijom Vojvodinom) ili nacijom (Hrvatima). U protekloj deceniji oni su bili nezvanično ubrajani u Hrvate kako srpskim radikalima (uprkos starijim tvrdnjama da se radi o „katoličkim Srbima"), onda, naravno i hrvatskom državom, ali u suštini i svojim vojvođanskim susjedima Mađarima i Srbima. Pritom, bunjevački identitet nije se igubio. Pripadnici ove etničke grupe isticali su da su Bunjevci-Hrvati, ime Bunjevaca nije se izgubilo ni iz zvaničnih naziva lokalnih hrvatskih kulturnih udruženja.

Očito da je opcija samostalne bunjevačke grupe savršeno odgovaralo beogradskoj vlasti prije svega zbog mogućnosti manipulisanja lokalnom politikom u važnom vojvođanskom gradu Subotici (u kojem sačinjavaju Bunjevci i Hrvati oko jedne trećine stanovništva), a i dalje odgovara. Zna se da su srpske vlasti potsticale upražnjavanje bunjevačke svijesti pred hrvatskom. Očito je i to da se i tu opet radi o jednoj etničkoj mimikriji, naporu da se izbjegne trennutno „nepoželjna" hrvatska nacionalna kategorija i čovjek se sakrije u neutralnoj kategoriji. Ali i pored toga nemoguće je poreći neke posebnosti Bunjevaca, kako u govoru, u porijeklu, ili istorijskoj prošlosti koja je uglavnom vezana za Bačku, a nikako za Hrvatsku. Ukratko, u identitetu Bunjevaca vjerojatno postoje i bunjevačka i hrvatska komponenta, a u zavisnosti od okolnosti će prevagnuti jedna ili druga. Moguće je, na primjer, da će vremenom hrvatska komponenta opet jačati paralelno sa pregovorima Hrvatske oko ulaska u Evropsku uniju, što bi moglo biti podsticaj za upražnjavanje hrvatske nacionalne svijesti (ne samo zbog materijalnog interesa, na primjer dobijanje putovnice, ali i kao način isticanja „zapadnoevropskih" korijena svoje kulture).

Kao navedene grupe, i kod Gorana se vjerojatno radi o sličnoj krizi identiteta. Da li se prikloniti široj državi, ili široj i priznatoj naciji? Posebna goranska etnička / nacionalna grupa može nesmetano postojati u državi koja je kao takvu priznaje. Poteškoće koje bi izazvalo nepriznavanje od strane državne vlasti vjerojatno bi vodilo nazad u etničku mimikriju, što znači u zvanično izjašnjavanje koje se razlikuje od stvarnog osjećaja identiteta. Teško je reći koliko je perspektivno vezati ovo priznavanje za Srbiju? Šta ako Srbija jednog dana definitivno se odrekne Kosova? Možda ne bukvalno, ali administrativno jednom kad-tad.

Vezivanje za UNMIK administraciju je kratkotrajno. UNMIK hoće priznati sve, i Gorane i Bošnjake jer ga nije briga, ali će on jednog dana otići sasvim sigurno. Albanske partije koje će u bliskoj budućnosti vladati Kosovom možda će biti sklone priznavanju goranske posebnosti (ništa ih to ne košta, šta više, značilo bi to za njih komadanjem jedne nealbanske zajednice). Vjerovatno je i to da zagovornici goranske opcije neće se slagati sa identifikacijom sa državom Kosovo (ako ona postane stvarnost). U igri je još i Albanija-tu zasad nema nagovještaja da bi došlo do priznavanja da Gorani nisu Albanci, a kamoli da su posebna grupa, ali ni da su grana bošnjačke nacije.

Svi Gorani svjesni su da pripadaju istoj zajednici. Može neko iz „dolojišta“ da gleda na Resteličane kao na nazadne, neki Resteličani mogu prodor modernog u druga sela gledati kao gubljenje morala, neki Brođani ističu svoju isključivost koja u nekom drugom možda izaziva blagi podsmijeh ali sve u svemu, zajednički osjećaj će uvijek nadvladati te unutarnje rasprave. To se najbolje vidi u inostranstvu, u stranom okruženju. Tu se Gorani nađu na okupu, druže se, pomažu se, savjetuju... Možda se neki više prilagode stranoj sredini a neki manje, ljudi iz jednog sela više međusobno kontaktiraju, ali sve u svemu, van Gore svi su našinci.

U tome dakle nije problem. Razdor se pojavio prije svega na domaćem terenu, u samoj Gori. Jedna grupa političara, javnih djelatnika i uvaženih ljudi ustrojava u tome da su Gorani prosto Gorani i ništa drugo. Broj onih koji forsiraju „srpsku vezu“ danas je zanemarljiv. Drugi se trude da i dalje prošire bošnjačku nacionalnu svijest. Odatle se razdor prenio i na nivo zvanične administracije, tako da u Gori zvanično žive i Gorani i Bošnjaci.

Argumenti i jedne i druge strane uglavnom su svima poznati: Gorani nemaju veze sa Bosnom, ili su Bošnjacima prirodno-istorijski i porijeklom vezani. Uz to mnogo više skriveno vrvi i sukob oko vjerske orjentacije. Za jedne znači vezivanje za Bosnu (Bošnjake) preveliko sužavanje identiteta u vjerske okvire, za druge je to vraćanje nečeg prirodnog, što se ranije moralo negirati, na svoje mjesto. Svoju ulogu igra i odnos prema dešavanjima tokom 90-tih: izrazito je to u vezi zločina počinjenih nad Bošnjacima u BiH i Sandžaku, te odnosu prema albansko-srpskom sukobu između 1988.i 1999.godine.

Javno mnjenje formira nas

Nije mi namera da se upuštam u ulogu sudije. Kao etnolog počeo sam se baviti kulturom Gorana tek 1999. godine znači ne tako davno. Stranac sam, što samo po sebi znači da mi je mnogo toga nepoznato i mnogo će nepoznato vjerovatno zauvjek i ostati. Ali, Gora i Gorani su mi jako dragi. Ponudiću onda samo nekoliko opštih zaključaka koje će možda nekome pomoći u orjentaciji i nadam se doprinjeti tome da se emocije spuste malo na zemlju.

Rođen sam kao Čeh. Kad pogledam svoju naciju i njenu okolinu, u nacionalnim imenima mogu čitati otprilike ovo: ime Nijemaca izvedeno je od starogermanskog korijena koji znači „našinec“.

Ime Čeha značilo je prvobitno „naš čovjek“. Ime Poljaka, znači stanovnike polja, bukvalno Doljana (na Tatrama na tromeđi Poljske, Slovačke i Češke živi još danas čudna mješavina stanovnika koji govore arhaični dijalekt koji se razlikuje kako od zvaničnog poljskog tako i od slovačkog ili češkog, a oni sebe zovu Gorali). Ime Slovaka je lokalni oblik opšteg naziva Slaveni (isto je i kod Slovenaca). Još u srednjem vijeku se zapravo radilo o stanovništvu koje je znalo šta je i šta nije (da nisu Mađari, odnosno Njemci) ali kod kojeg nacionalna svijest nije bila u potpunosti izgrađena. Radilo se, zapravo, o sličnoj opštoj kategoriji, kao što su Muslimani u Titovoj Jugoslaviji. Usput, ime Mađara znači bukvalno „Slaven“ – onaj ko te razumije. Poslednji susjedi su Austrijanci, što znači: Njemci koji žive u pokrajini Austriji, van matične zemlje. Nešto slično kao Albanci Kosovari. Ili kao Gorani-Bošnjaci?

Svi ovi primjeri dokazuju da ime nekada ne čini zajednicu. Kada je u pitanju samostalna goranska etnička ili nacionalna grupa, tu bi već mnogo teže gledali slučaj koji bi poslužio kao primjer Goranima. Na Pirinejima, na granici između Francuske i Španije postoji malena država Andora. Sastoji se od sedam sela i nekoliko zaseoka iznad 900 metara nadmorske visine, površine oko 500 kvadratnih kilometara, stanovnika Andoraca ima oko osam hiljada. Glavni „grad“ je Andora la Vela, nalazi se u planinskom lancu između Francuske i Španije, a vjekovima je ličila na nešto između Restelice i Junika.

Ipak, bez obzira na mnoge sličnosti postoji debela razlika između Andore i Gore. I to je vjekovna državnost Andore, jamčena suparništvom između španskih i francuskih vlastodržaca koji su se radije dogovorili na zajedničkoj kontroli samouprave gorštačke zajednice nego da oko nje ratuju. Izgleda da je državnost veoma bitna stvar za održavanje ovako male nacionalne zajednice.

Oni koji kažu da Gorani u svojoj prošlosti nisu imali izravne veze sa Bosnom, ne znači da oni ne mogu biti Bošnjaci. Ni romanski stanovnici dalmatinskih gradova nisu imali veze sa Italijom, a ipak su postali Italijanima. Oni su dugo bili dio mletačke imperije koja nije bila italijanska nego multietnička (čak su Italijani bili samo manji dio stanovništva). Romanski dijalekat koji su govorili bio je donekle sličan talijanskome i kroz nekoliko vijeka mletačke vlasti primio je mnogo pozajmica iz mletačkog narječja italijanskog jezika. Italijanski to sigurno nije bio. Što je bilo bitno za italijanizaciju ovih ljudi u XIX vijeku? Vezivanje za tadašnju italijansku nacionalnu ideju, kulturu i napokon i književni jezik. Ali, Italija je za romanske stanovnike Dalmacije postala opšteprihvaćeni kulturni uzor vremenom. Dok Bosna za Gorane to još uvijek nije. Možda će vremenom biti.

Predstavnici goranske i bošnjačke opcije se vrlo malo susreću

Umjesto toga, iznijeću jednu ličnu prognozu. Ma koliko izgleda neprirodno u ovom trenutku, unutarnja trvenja u jednoj zajednici su zapravo prirodna stvar. Ona jesu reakcija na promjenu prilika. Može na početku da postoji i više opcija ali kada jednom jedna opcija pobjedi, ljudi je prihvate i uskoro zaboravljaju da je oko toga ikada bilo nekih rasprava. To je slučaj sa maltene svim nacijama u Evropi. Sve nacije, uključujući one najveće, prošle su u toku od XVII do XX vijeka periodom nacionalizacije. Većina pripadnika zajednice na kraju hoće, pošto su primili modificirani identitet, automatski ovaj identitet pripisati i svojim precima. Ostaje samo nekolicina onih koji se neće pomiriti. To su ljudi koji pripadaju onom sloju koji formira javno mnjenje. Natprosječno obrazovani, više su vidjeli i čuli od ostalih, i obično sa kompliciranim, vrlo slojevitim identitetom, dakle. Ljudi koji više tragaju, uvaženi su i drugi ih često slušaju.

Održavanje ili promjena identiteta inače se vrši najčešće kroz personalni, lični uticaj (što je vjerovatno bio slučaj i sa islamizacijom), mada nije moguće da se identitet održi ili mijenja protiv volje ostalih, u protivrječnosti sa vladajućim prilikama, kulturnim nasljedstvom i interesima zajednice i pojedinca. Ali sve u svemu, većina nas je takvih da javno mnjenje ne formiramo, nego javno mnjenje formira nas. Tako je to na ovom svijetu uređeno i sigurno to ima i svoju svrhu.

Ali može se desiti još jedan scenario. Samo da napomenem slučaj Bošnjaka Cazinske krajine, nekad vrlo kompaktne zajednice koja je još uvjek srazmjerno oštro podijeljena na dva dijela. Podjela je bila u početku isključivo političke prirode i bila je potpuno slučajna i naizgled besmislena. Linija podjele išla je kroz porodice, pucao je bukvalno brat na brata. Ipak, podjela se učvrstila i ostala je, i oni koji su se u početku slučajno zatekli na toj ili onoj strani, danas su duboko u svojoj svijesti identificiraju sa tom stranom. Valjda će to izblijedeti vremenom. Opasnost ove vrste sigurno ne prijeti Gori, ali ipak, jedna paralela postoji. Predstavnici goranske i bošnjačke opcije se vrlo malo susreću, kao da i ne pričaju skupa. Svoja mišljenja razmjenjuju uglavnom samo posredno. U tome vidim izvjesnu prijetnju za čitavu zajednicu. Lično mi se čini da oni koji zastupaju goransku alternativu nisu baš uvažili bošnjačku opciju prije 1999.godine bila je za njih sporedna a možda i sumnjiva stvar, a nakon sloma srpske vlasti počeli su je osjećati kao prijetnju. Zagovornici bošnjačke alternative, bar ovi prvi, bili su vođeni ličnim interesima i stoga njihovo mišljenje ne uvažavaju.

Nekada, kada je još postojao običaj narodnih zborova, običaj je bio da se ovakva pitanja riješe na narodnom skupu. Krupna pitanja od kojih je zavisio opstanak zajednice nisu smijela da ostanu nerješena, a zajednica nije smjela ostati pocijepana zbog unutarnjih razdora. Tako i stanovnici Islanda prije hiljadu godina kada im je norveški kralj zaprijetio da će ih uništiti ukoliko se ne pokore hrišćanskoj vjeri, sazvali su narodni sabor. Iako je tu isprva prijetio oružani sukob pristalica starih bogova i hrišćanstva, napokon je zaključeno da će Islanđani zvanično prihvatiti hrišćanstvo jer nisu u stanju da se odbrane od norveške invazije, a ko hoće da klanja starim bogovima neka to čini tajno, i neće biti kažnjeni. Reklo bi se da je taj dogovor varanje, kako

jedne tako i druge vjere. Međutim, u pogledu očuvanja zajednice, to je svakako bila pozitivna odluka. Iako su stara vjerovanja postepeno iščezla, bogata narodna kultura se nije izgubila.

Na Islandu je, na primjer, zapisana većina od onih drevnih skandinavskih mitova koji su danas sačuvani. Možda bi bilo dobro da se i zagovornici različitih opcija kod Gorana više sastaju i da međusobno igraju, tako reći, otvorenu igru. Valjda je moguće naći bar nešto zajedničko, za početak barem toliko da se zajednica u UNMIK-ovoj administraciji tretira kao jedinstvena. Duboko sam ubjeđen da je do toga svima stalo.

Svijestan sam da ovaj tekst dira duboko u stvari koje su za nekoga svete. Nisam htio nikoga da uvrijedim. Moguće je da u nekim stvarima i griješim. U svakom slučaju, rado ću odgovoriti i na pitanja koja ovaj članak eventualno izazove.